

УДК 94(73):324+354-057.341:159.95

Тетяна Орлова

**ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2016 РОКУ В США
З ТОЧКИ ЗОРУ ІСТОРІЇ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ**

У статті показано важливість врахування психологічного чинника у політичному процесі на основі аналізу впливу особливостей американського національного характеру на перебіг президентської виборчої кампанії 2016 року, що пояснює причини неочікуваної для більшості оглядачів перемоги Дональда Трампа.

Ключові слова: ментальність, національний характер, президент, вибори, Сполучені Штати Америки.

На початку ХХІ століття сучасне суспільство зіткнулося з комплексом проблем, які вимагають кардинально нових концептуальних підходів до пояснення наслідків людської поведінки – процесів і фактів, які з плином часу стають історією. В самій історичній науці спостерігається посилення певних тенденцій: з одного боку – розвиток окремих її напрямів, з іншого – міждисциплінарність, що значно збагачує можливості дослідників. Обґрунтовуються і знаходять реалізацію інноваційні моделі конструктивних соціальних зв'язків традиційного й інноваційного, стійкого і мінливого, об'єктивного і суб'єктивного, загального і одиничного. В умовах глобалізації однією із провідних проблем є проблема ідентичності – як на рівні держави, так і особистості. Відповідно має місце розвиток етнонаціонального потенціалу у сучасному світі, що стрімко змінюється. Етнонаціональний фактор відіграє важливу роль і у політичному процесі. Попри всі концептуальні модифікації, вважається загальновизнаним: політичний процес віддзеркалює особливості реальної взаємодії суб'єктів політичного життя, що склалася не тільки у відповідності із намірами лідерів або програм партій, але й в результаті впливу різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів. Етнонаціональні чинники можна розглядати в якості і тих і інших.

Центром уваги світового співтовариства у 2016 р. були президентські вибори у Сполучених Штатах Америки. Не буде перебільшенням сказати, що ця держава справляє колосальний вплив на стан справ як на міжнародному, так і національному рівні. За перебігом президентських перегонів стежили політики і аналітики багатьох країн світу, у тому числі і України. Перемога Дональда Трампа для більшості стала несподіванкою. В аналізі причин помилкових прогнозів і очікувань не було достатньо враховано значення психологічного фактору у політичному процесі. Це те, що відноситься до сфери таких наукових напрямків, як політична психологія, етнопсихологія, історична психологія, а також історія ментальностей.

У центрі уваги фахівців з історії ментальностей знаходиться вивчення постійних соціально-психологічних рис, типового в поведінці, того, що закладено у свідомість як усього суспільства, так і його окремих груп культурою, мовою, релігією, освітою, вихованням, традиціями; їх цікавлять підспудні зміни, розтягнені у часі великої тривалості [1]. Від того часу, як історія ментальностей стала самостійним напрямком завдяки засновникам школи “Анналів” М. Блоку та Л. Февру, вона одержала розвиток у Франції, Великій Британії, Німеччині, США та інших країнах. Українські науковці останнім часом також виявляють неабиякий інтерес до вивчення феномену ментальності, про що пише професор Я. Калакура у своїй розвідці “Ментальність як концепт гуманітаристики” із наведенням переліку авторів і

праць з теми [2]. Однак, і це зрозуміло, їх більше цікавлять загальнотеоретичні питання і характеристики української ментальності в історичній ретроспективі. Актуальними є розширення дослідницьких обріїв, спроби проаналізувати проблеми історії ментальностей інших народів і країн, зокрема тої, яка має статус супердержави. Попри значну відмінність американських реалій від українських досвід є самоцінністю.

Мета пропонованої до уваги статті полягає в аналізі впливу ментальних факторів на перебіг і результати президентських виборів у США, які не тільки здивували світ у 2016 р., але й звернули увагу політиків, політтехнологів, науковців на необхідність уважного ставлення до психологічних чинників, що врешті решт виявляються у конкретних результатах. Українським історикам і політологам варто вдосконалювати свої прогностичні здібності, спираючись на розуміння минулого. Без нього не можна спрогнозувати майбутнє. Політтехнологі Гілларі Клінтон, якій симпатизував український політикум, недооцінили цієї обставини. Натомість у передвиборчій роботі Д. Трампа і його команди ставка на ментальні фактори принесла виграш.

У своїй праці “Американський характер” вперше виданій у 1944 р., професор Д. У. Бруган писав про те, як “американський досвід” породив серед інших настанов “темперамент гравця” в американських поселенцях. Наводячи цю думку, Х. Харе у статті “Що перемога Трампа говорить про американський характер” висловлює свою: “На президентських виборах 2016 р. американці у більшості піддалися темпераменту гравців, проголосувавши за людину, яка суперечила кожному із відомих параметрів надійності, компетентності і добродійності. Решта світу могла вважати цю ставку несмаком, але Дональд Трамп розробив кампанію, яка потурала внутрішнім страхам і занепокоєнням американців. Коротше кажучи, Трамп ближче до американського характеру, ніж його супротивники і опоненти” [3].

Наведені слова – одне з пояснень перемоги кандидата від республіканської партії. З цього приводу висловлювалося чимало аналітиків різних країн [4, 5, 6, 7, 8, 9], серед них – і українські [10, 11, 12, 13, 14]. Окремо слід назвати авторів, які дали свої пояснення з огляду на фактор американського національного характеру. Це – К. Андерсен [15], Дж. А. Бартка [16], У. Бейнс [17], Р. Гонсалес [18], К. І. Кінг [19], Д. П. Макадамс [20], М. Марделл [21], М. Мерропол [22], Й. Міачем [23], Дж. Флаттум [24], М. Флемінг [25], Х. Харе [3], Ст. Хендерсон [26], Й. Хуер [27] та ін.

У дослідженні історії ментальностей необхідні досліднику етнологічні підходи пов’язані з поняттям “національний характер”. Його вивченням займаються представники різних наук: психології, філософії, етнології, антропології, історії, кожна з яких у дефініціях робить свої акценти. Можна взяти за орієнтир формулювання І. Лисяка-Рудницького: “Національний характер тотожний із своєрідним способом життя, комплексом культурних вартостей, правилами поведінки та системою інституцій, які притаманні даному народові. Національний характер формується історично...” [28, с. 53]. Останнє речення є вельми доречним щодо історії ментальностей.

Огляд здобутків і проблем у вивченні національного характеру взагалі і американського зокрема виходить за рамки обраної для статті теми. Разом із тим, виходячи із засад історії ментальностей, варто зауважити, що чи не найголовнішою рисою американського національного характеру є прагматизм. Він характеризував ще перших переселенців, більшість з яких були протестантами із суто прагматичними підходами до життя, що виявилось і у реформованні “надлишковості” католицької церкви. Неможливість самореалізуватися на батьківщині штовхала їх їхати за океан, де на нових землях треба було обживатися, розв’язуючи безліч проблем. Вони більше

цікавилися такими питаннями, як врожайність певних культур або кількість опадів на тій чи іншій місцевості. Все вираховувалося і розраховувалося. Від самого початку домінувало бажання у всьому розібратися до самої суті і мати практичний зиск від відкриттів.

Також американцям притаманна віра в прогрес і повага до науки. Як свідчить історія, однією з головних рушійних сил науково-технічного прогресу виступає прагнення застосувати наукові винаходи у військовій сфері. Хоча у дослідженнях феномену національного характеру пріоритет був не за американцями, проте ось що пише М. Лернер у своїй всесвітньо відомій книзі “Розвиток цивілізації в Америці. Спосіб життя і думок у Сполучених Штатах сьогодні”: “Задля того, аби здійснити ефективний психологічний тиск на супротивника, військові стратеги часів другої світової війни мали хоч би як уявляти собі особливості його національної психіки. Ось так з’явилися на світ американські дослідження із психології німців і японців, а теорія національного характеру витримала найсуворіше випробування у боротьбі не на життя, а на смерть. Потім вже військові дослідження поєдналися із роботою психіатрів та антропологів, утворивши новий напрямок у науці, що спробував використати ті ж методи до дослідження сучасної Америки” [29, с. 89–90].

У своїй книзі М. Лернер наводить риси, які, на його думку і на думку інших дослідників, властиві американському національному характеру. Зокрема із праці “Американське суспільство” Р. М. Уільяма: упор на досягнення мети і успіх, повага до праці і організаторської діяльності, схильність оцінювати життя за моральною шкалою, гуманність, орієнтація на ефективність і практичність, віра у прогрес, любов до матеріального комфорту, проголошення і (хоча би до будь-якої міри) реалізація принципів рівності, прагнення до свободи, готовність до згоди із партнерами, віра в науку і світський раціоналістичний розум, розвинений патріотизм, вірність демократії, культ кожної конкретної особистості, визнання її самоцінності і гідності, переконаність у расовій і груповій перевазі” [29, с. 87]. Водночас з посиланнями на Л. Коулмена підкреслюється складність і суперечливість американського національного характеру: кожній його рисі можна знайти її пряму протилежність: “Так американці, безумовно, великодушні, але при цьому дріб’язково скупі, вони щирі і байдужі, романтичні і цинічні, їх можна назвати мрійниками, але складно заплющити очі на їхній прагматизм і ошадливість” [29, с. 88].

Макс Лернер дає своє розуміння поняття “національний характер”: “це категорія, пов’язана не з кров’ю, а з культурою. Вона складається із певного спектру цінностей, звичаїв, громадської думки і характерних рис, які поділяються більшістю носіїв даної культури” [29, с. 89]. Також він слушно зауважив: “Ясна річ, у будь-якому суспільстві можна вказати на його типових і нетипових представників і на групу маргінальних суб’єктів, котрих не можна повністю віднести ані до тих, ані до інших, всюди спостерігаються регіональні, класові й етнічні особливості, і, врешті решт, завжди людство дивує нас неосяжною різноманітністю індивідуальних характерів і особистих якостей. З іншого боку, американське суспільство зберігає у собі центральний потік, основну тенденцію, а разом із нею плідний, формоутворюючий взаємозв’язок між особистістю американця і американською культурою” [29, с. 91].

Як і Л. Коулмен М. Лернер згоден, що національний характер із часом змінюється. Але деякі риси приписуються американцям у всі епохи. Серед них: віра у демократію, рівність і особисту свободу, повага до “прямої дії”, практичність, прагнення до матеріального добробуту, помітна релігійність ортодоксального типу [29, с. 88]. За образним виразом Р. Віртанена, національний характер кожної сучасної нації нагадує палімпсест, пергамент, на

якому поверх старого, древнішого тексту написаний новий; варто змити верхній шар, і під ним з'являється древній напис, якого відразу не видно, інколи він сильно пошкоджений, проте все ж зберігся [30]. Ці слова можна віднести і до теми, що розглядається.

Французький мандрівник А. де Токвіль після візиту до Сполучених Штатів Америки у 1830-х роках першим висловився з приводу американського почуття власної виключності. Він відзначив, що на відміну від інших країн, насамперед європейських, які визначалися своїм етносом, географією, спільною спадщиною, соціальними класами і ієрархічними структурами, Америка була країною іммігрантів, пов'язаних спільною відданістю демократичним принципам свободи, рівності, індивідуалізму і невтручання в економіку. До цього висновку він прийшов, провівши значний час у мандрах країною і контактуючи із пересічними американцями: фермерами, крамарями, ремісниками і городянами ранішньої Америки, яка не так давно виборола незалежність від Англії. А. де Токвіль захоплювався американським характером [31]. Проте з часом чимало істориків і політологів, як американських, так і іноземних, інтерпретували американську виключність по-різному. Відомий історик С. А. Ліпсет визначив її інакше у своїй праці “Американське почуття власної виключності: обопільно гострий меч” (1996), де було висловлено ідею, що виставляє Америку і як найкращу, і як найгіршу з націй, – тому і “обопільно гострий меч”. З хорошого боку – рівність можливостей, найвища трудова етика, та ідея, наче в Америці кожен може стати президентом. З темного боку, відзначає С. А. Ліпсет, Америка – це країна, яка просуває насильство, брутальність, ненависть, жорстокість. З ним солідаризується Р. Гонсалес: “Як би важко не було на це дивитися, наша історія рабства, практично винищення нами корінних американців, наші закони Джима Кроу... і багато іншого не дозволяють заперечувати існування темної сторони. Одним із виправдань значної частини темного боку було поняття “Визначеної Долі”. Термін для позначення позиції, яка переважала у 19-му столітті, у період великої американської експансії. Вважалося, що згідно волі Бога Всемогутнього, англо-саксонська раса в Америці має володіти всією землею від моря до моря”. Далі автор перераховує мексиканську війну 1848 року, під час якої було загарбано половину країни і безжально витіснено корінних мешканців з їх земель; іспано-американську війну 1898 р.; дипломатію канонерок в Карибському басейні і Латинській Америці; політику Великого Кийка, яка відіграла вельми значну роль в американській зовнішній політиці. До цього ряду додається війна в Іраку, заснована на помилках. При цьому світлою стороною він називає жертву Найвеличнішого Покоління заради поразки сил Вісі у Другій світовій війні [18]. У поведінці Д. Трампа Р. Гонсалес вбачає прояви “темної сторони” і наводить приклади його зухвалості і брутальності. І не дивується масовій підтримці виборців. Його висновок: “Трамп – маніфест американського почуття власної виключності в усьому світові” [18].

Існує думка, що глобалізація насправді є американізацією світу. Хіба це не є втіленням “американського почуття власної виключності”? Однак позиція Д. Трампа під час виборчої кампанії і на президентській посаді поставила під сумнів вигоди глобалізації для США і повернулася до настанов, традиційних для вітчизняної міжнародної політики. Від глобалізму – до “американізму” та “ізоляціонізму”. Їх сутність – більша увага до справ у своїй країні. У цьому також можна помітити уявлення про особливу місію Америки в світі. Чимало симпатиків Д. Трампа вважають, що “США робили і роблять багато корисного для світу, а той відповідає невдячністю” [32]. Разом із тим, хоча гасло кандидата від республіканської партії і було сформульовано: “Make America

Great Again” (буквально: “Зробимо Америку знов величною”), але останнє слово свідчить: позиції дещо послабшали і треба їх посилити.

Зі слів всесвітньовідомого економіста Е. Райнерга, перемога Д. Трампа в Америці – прояв глибинного незадоволення середнього класу США своїм місцем в умовах ліберальної глобалізації. “Неолібералізм вмер. У США і крайні праві на чолі з містером Трампом, і крайні ліві – з містером Сандерсом, розуміють, що вільна торгівля не в інтересах Сполучених Штатів” – пояснює науковець [33]. Вважається, що США – головний лобіст вільної торгівлі в світі, але останнім часом вони почали програвати в конкурентній боротьбі, в першу чергу Китаю. Разом із тим, вплив глобалізації на економіку США висвітлює розкол між американською верхівкою і рештою населення: великі фінансові корпорації з Уолл-стріту дійсно дуже сильно наживаються на глобалізації світового ринку та статусі супердержави. Проте більшість американської людності сильніше відчувають негативи. Тому аналітики вказують: “Популярність Трампа – не випадковість, а реакція американців на деіндустріалізацію, втрату високооплачуваних робочих місць у національній промисловості та на суспільно несправедливий розподіл “економічного пирога”” [32].

Звичайно, економіка – один із визначальних факторів у зрушеннях симпатій на бік того чи іншого кандидата не тільки в США. Але слід не забувати, що однією з провідних рис американської ментальності є націленість саме на ефективність власного бізнесу, а це слово має перший варіант перекладу – “справа”. Д. Трамп являє собою приклад успішного бізнесмена. Його симпатичні впевнені, що він зможе налагодити “поламану Америку” [24] як людина справи, яка знає життя.

Під час свого передвиборчого турне, виступаючи в Геттисберзі, Д. Трамп казав: “...Президент Лінкольн зіткнувся із небаченим до його часів розколом країни. Сподіваюсь, що ми зможемо взяти з нього приклад і подолати розкол, з яким ми стикаємося зараз. Ми зараз дуже сильно розколоти. Я не політик і ніколи не хотів ним бути, повірте мені. Але я побачив, що країна потрапила в біду, і зрозумів, що не можу стояти осторонь і дивитися на це... Я багато років близько знайомий з системою. Я довго був важливою її частиною. Я знаю, як ведеться гра у Вашингтоні і на Уолл-стріт. І я знаю, як там шахрають з її правилами на шкоду простим американцям. Це шахрайські правила” [33]. Д. Трамп виступив як бунтівник. Він відчув незадоволення більшості співгромадян існуючим станом справ і прагнення до змін.

Наведені слова – виклик існуючій системі. Саме слово “challenge” (“виклик”) дуже добре характеризує шановані від самих початків чесноти американського народу. Перетинаючи океан і освоюючи нові землі, перші переселенці кидали виклик долі. В американському характері – риси бійця. І такі риси має Д. Трамп. Він “ніколи не забував урок свого батька: світ – небезпечне місце. Ти маєш бути готовим битися”. Про “характер воїна”, “завзятого борця за перемогу” написав професор психології Д. П. Макадамс в своїй студії “Розум Дональда Трампа”. І зазначив: “Персона Трампа як воїна може надихати деяких американців думати, що він дійсно зможе зробити Америку знову величною, чого б це не коштувало” [20].

Хоча любов до розрахунків – одна з рис американського національного характеру. Ось і претендент на президентське крісло у своєму “Контракті з американським виборцем” навів невтішні дані: “Майже кожен четвертий американець у найбільш працевдатному віці не має роботи. У кожному п’ятому домогосподарстві ніхто не працює. 45 мільйонів американців одержують продовольчі талони, а 47 мільйонів живуть у бідності” [34]. Розмірковуючи над тим, чому переїміг ексцентричний мільярдер і підкреслюючи значення його

схожості на більшість американців, Дж. А. Бартка пише: “І коли Трамп пообіцяв не тільки “Make America Great Again”, але й “Make America Rich Again”, виборці взяли його обіцянку близько до серця. Врешті решт, згідно дослідженню 2016 року, у 69 відсотків американців – менше 1000 доларів на банківських рахунках, а 34 відсотки взагалі без заощаджень. Маючи стагнацію економічного зростання середнього класу впродовж останніх 30 років, нема чого дивуватися, що так багато американців визначили голос за Дональда Трампа хорошою ставкою”. Аналітик також вказує: “Поки прибережні еліти глузували, робітники і середній клас материка бачив перед собою чоловіка з їхніми звичками, їхньою мовою, котрий все ж спромігся вирватися із перегонів, накопичивши величезні статки” [16]. Д. Трамп кинув виклик тим самим “прибережним елітам”, він гідно приймав виклики долі. Невдачі не обійшли його стороною, проте він завжди піднімався і йшов далі, досягаючи все нових і нових успіхів.

Характерна риса американців – захоплення успіхом і успішними людьми. Особливо тими, що досягає великих грошей. Ще А. де Торквиль писав, що “любов до багатства, чи то мета, чи то засіб, зазвичай лежить в основі дій американців” [31]. Мешканці цієї країни від самого початку шанували “людину, яка створила себе сама” (self-made man). Це особа, яка поєднує у своїй життєвій практиці силу релігійної самосвідомості з відносно високим рівнем життєвого успіху і зовнішнього визнання. Модальний людський тип північноамериканської цивілізації, ядром якої є США, це людина справи (буквально – бізнесмен). У вподобаннях виборців віддзеркалюються їх уявлення про лідера країни і очікування здійснення прагнень. В характері Д. Трампа – рішучість і діловитість, що також імponує його співгромадянам. Як зазначив экс-міністр закордонних справ України В. Огризко, програш на виборах президента США кандидата від Демократичної партії Г. Клінтон пов’язаний з тим, що більшість пересічних американців втомилася від “невизначної і нерішучої” політики президента Барака Обами. І справа – не тільки в нерішучості Б. Обами. Як пише Х. Харе: “Вибори ясно показують, що американці відійшли від погодження із ліберальними уявленнями, що почалося у 2008 р. Експеримент Обами залишив американцям неприємний присмак. Американцям кортіло повернутися до корінь. Вибори 2016-го лише повернули президентську політику в лоно пристрастей і упереджень американського суспільства” [3]. А США – за винятком, можливо кількох ареалів, таких як Манхеттен, Майамі, Кремнієва Долина, – це патріархальне консервативне суспільство [9].

Вони хотіли побачити рішучість, рішучий підхід до існуючих проблем. Передвиборчі заяви кандидата від республіканської партії лунали гучно, він обіцяв розв’язати нагальні проблеми. Зокрема, Д. Трамп пообіцяв вирішити проблему стагнації, масової реіндустріалізації і скасування так званих приписів, які вбивають робочі місця, з тим, аби вугільна, нафтовидобувна і виробляюча промисловість прийняла на роботу велику кількість людей. Економісти ж ставлять під сумнів можливість здійснення цих планів: “Більшість робочих місць у промисловості зникли через зростання продуктивності праці, а більшість вугільних шахт закрилися через низьку собівартість природного сланцевого газу, що видобувається гідророзривним методом. Скорочення банківських нормативів не створить багато робочих місць. Воно лише дозволить банкам знов почати обдирати споживачів і створювати більше спекулятивних мильних бульбашок, які знов піддадуть ризику пересічних людей, як це було із бумом на нерухомість напередодні 2008 року” [22].

Проте Д. Трамп обіцяв створити мільйони нових робочих місць. Масштаб і розмах притаманні американцям. У них все має бути най-най. Виборці, які проголосували за Д. Трампа, повірили: він зможе знову зробити Америку великою, як зробив грандіозною свою бізнес-імперію. Ймовірно, у тому знайшла свій відгук так звана “менеджеріальна революція”, яка давно вже котиться світом. А Д. Трамп є успішним управлінцем. Він всіляко підкреслює свою близькість з співгромадянами. Зокрема у тому, що воліє поділитися з ними своїми секретами успіху.

Американці дуже люблять вчити інших, як досягти успіху у будь-якій справі. Зайве казати, що видається величезна кількість різних книжок із порадами, як щось зробити або як чогось добитися. Д. Трамп – не виключення. Незаперечно, він – непересічний економіст і менеджер. А також автор багатьох видань, таких як “Як стати багатим”, “Шлях до успіху”, “Шлях на вершину. Найкращі поради з бізнесу, які я тільки одержував”, “Думай як чемпіон: Неформальне навчання з бізнесу і життя”, “Думай як мільярдер. Все, що слід знати про успіх, нерухомість і життя взагалі”, “Мистецтво укладати угоди”, “Дотик Мідаса”, “Трамп ніколи не здається: Як я перетворив мій найбільший виклик на успіх” та ін. Він ділиться своїм досвідом, бажаючи, аби й інші досягли успіху. У тому також виявляється його близькість до пересічних американців, які вважають його своїм хлопцем (один з варіантів перекладу слова “trump” – “хороший хлопець”, а також “козир”).

Не задріть до чужого успіху, а повага до нього – характерна риса протестантського світобачення. Попри релігійний плюралізм протестантський фактор відіграв і продовжує відігравати суттєву роль у формуванні американських ментальних структур. Протестантська домінанта з її ідеєю визнання людських успіхів в якості певного благодатного свідчення згори і донині залишається – хоч в і ослабленому вигляді – у цивілізаційному коді США. Протестантські настанови вплинули на формування американської етики праці: праця підноситься до рівня релігійного покликання. За логікою протестантів, чим людина успішніша у своїх земних справах, тим більше шансів на порятунок її душі. Активна діяльність Д. Трампа у різних сферах відповідає протестантським настановам щодо активної земної діяльності.

Впливи протестантизму на формування американського національного характеру є вельми різноплановими, мають віддалені і опосередковані наслідки. Зокрема, у тому, як завершилися президентські вибори 2016 р. К. Андерсен констатує: “Дональд Трамп – логічний результат американської зачарованості ірраціональним” [36]. Науковець у своїх працях простежує тривалу історію американської надзвичайної релігійності, байдужості до фактів, які можна перевірити, екстатичного прийняття надприродного, фантастики і необізнаних суджень. Він називає Америку “країною фантазій”. Перші переселенці, серед яких було чимало пуритан, не тільки затято вірили у надприродні знаки, невідворотний кінець світу, друге пришестя і тому подібне, вони створили світоглядну систему, де домінувала їхня версія християнства. А коли наприкінці 1600 – на початку 1700-х років почався рух до релігійної свободи, то була в значній мірі свобода вірити в інші екстремальні й екстравагантні версії християнства. Америка була створена не тільки протестантами, але й як протестантська країна. І це стало частиною американського характеру – сказати: я можу вирішувати сам, що правда і що правильно, тлумачачи Писання на свій розсуд. “Цей індивідуалізм і скептицизм сам по собі не такий поганий, проте він став дуже яскравою і вкрай вираженою рисою нашого характеру. Перемотайте на кілька століть вперед, коли істеблішмент припинив нав’язувати почуття порядку, процедури і перевірки фактів всім цим елементам, і вони вийшли з-під контролю” [36]. Разом із тим в

історії Сполучених Штатів Америки важливу роль відіграли такі видатні особи як Дж. Вашингтон, Т. Джефферсон, Б. Франклін. “Дивний гібрид людей Проствітництва і віруючих у середньовічне християнство” К. Андерсен називає “ключем до розуміння американського характеру”.

К. Андерсен також підкреслює злиття релігії із шоубізнесом від 1700-х і надалі, коли “все більша частина нашого життя є формою розваг, фікції, омани” [36]. Від самого початку американські колонії були “бізнесами”, потрібно було привабити англійців та інших європейців, аби вони кидали все на батьківщині і їхали за океан починати нове життя. Це формувало американську цивілізацію, відбувався відбір людей, які вірили рекламі. Свою роль відіграла релігія: “Якщо ти погоджуєшся вірити у надприродні речі, які не можна емпірично перевірити, звідси недалеко до віри у речі, які не можна перевірити взагалі у житті... наша американська протестантська релігійність – це ознайомчий наркотик, що тягне за собою іншого роду вірування в оманливе” [36]. Дослідник в історичному плані простежує, як так сталося, що Америка зруйнувала вододіл між розвагами і новинами, реальністю і нереальністю, серйозним і несерйозним. Він констатує: “Цей божевільний коктейль – частина американського життя, частина нашої культури і системи цінностей. Людям байдуже, що є реальність, а що вигадка. Вони лише хочуть, аби їх розважали” [36].

Чимало оглядачів називають Д. Трампа “шоуменом”. Ось що думає лауреат Пулітцерівської премії історик Дж. Мічем: “Він прийшов до влади як шоумен, котрий зачепив велику американську фрустрацію, не особливо спираючись на історичний досвід... він став майстром реаліті-телебачення... Один з його талантів – це вміння спілкуватися, розуміти сучасні підходи до публіки, подібно тому, як Рузвельт використовував радіо, а президент Рональд Рейган захопив телебачення” [37]. Мільярдер також активно використовував можливості телебачення. У 2002 р. він запустив у проїм-тайм реаліті-шоу “Кандидат”, у якому учасники змагалися за право стати топ-менеджером у компанії будівельного магната. Одержуючи по 3 млн. доларів за серію, він став одним із найбільш високооплачуваних телевізійних ведучих. У 2006 р. Д. Трамп спільно із NBC викупив компанію Miss Universe Organization, яка займалася проведенням конкурсів краси світового і національного рівня. Він знімався в кількох кінофільмах і телесеріалах, наприклад, у комедії “Один вдома 2”, де пояснював маленькому герою дорогу у власному готелі. М. Флемінг зазначає: “Ймовірно, краще, ніж будь-хто, Трамп розуміє, що наша культура стала культурою знаменитостей, оскільки він сам же і допомагав її створювати. Слава на кшталт його не може бути відмінусованою, і в практичному плані вона коштує десятки мільйонів доларів, які йому вже не знадобилося витратити на традиційні пастки передвиборчої кампанії” [25]. У підсумку виявилось, що кандидат від республіканської партії витратив вдвічі менше, ніж кандидатка від демократів: 429,5 млн. доларів проти 897 млн. доларів [38]. Д. Трамп виграв, не зважаючи на те, що більшість засобів масової інформації подавали вкрай негативні оцінки і коментарі щодо його намірів стати президентом США, а інтелектуали і діячі культури не соромилися у висловлюваннях. Наприклад: “Трамп ганьбить американський національний характер... Дональд Трамп – шибеник і психопат з манією величі, ганебне віддзеркалення національного характеру Америки. Трамп – загроза національній безпеці” [24]. У своїй книзі “Дональд Трамп: зроблено в США” Дж. Хуер вдався до аналізу того “...як так сталося, що Біла Більшість нації підтримала відчайдушного шахрая і без політичної віри, і без особистої чесності в якості Лідера Вільного Світу” [27, р. 95]. Задля цього автор пропонує розглянути тему Білих, які підтримали Трампа з точки зору національного

характеру, соціальної сукупності поведінкових рис, сформованих самим суспільством. Оцінки суворі: “Білі з їхніми мозками, які роз’їдали безупинні споживання і розваги впродовж десятиріч, побачили себе загнаними в кут загрозою припливу кольорової імміграції, і вирішили діяти самим прямим і символічним способом на виборах, проголосувавши за того, хто найбільше відповідав їхньому внутрішньому поклику” [27, р. 95]. Хоча США від самого початку є країною, де представлені сотні етнічних складових, однак вплив глобалізації, що виявився у збільшенні імміграції, викликав у відповідь “імууну відповідь старої Америки” – посилення консерватизму. У цьому можна побачити, що з часом під впливом зовнішніх обставин відбуваються певні ментальні зрушення.

І ще про любов американців до ірреального та шоу у монографії Дж. Хуера: “Яким би гучним не було його (Д. Трампа – Т. О.) обрання, можливості президента Сполучених Штатів обмежені, особливо із врахуванням того, як розподіляються гроші в Америці. Він не може змінити того, хто яку частку одержує з американського багатства, так само, як не може змінити течію Міссісіпі. Він не може забрати гроші у багатих і віддати їх своїм білим прибічникам. Та не така неоголошена мета президентства Трампа. Його президентство – більше для показухи, ніж для практичного сенсу, враховуючи його особистість і політичні реалії. Проте цього шоу може виявитися достатньо, аби змінити фундаментальну культуру й історичну природу американського суспільства” [27, р. 97].

У наведеній цитаті наявне слово “змінити”. Історія має фіксувати зміни і пояснювати їх. Вони не тільки у майбутньому, вони – і в минулому, що пояснює сьогоднішнє. Зокрема, чому людина, яка аж ніяк не підходила під норми конвенційного політичного діяча, кого називають “Потворним американцем” і “Втіленням антиамериканського характеру”, зайняла найвищу посаду в американській державі. У. Бейнс помітив і висвітлив суттєву зміну у сучасній американській культурі, а саме – піднесення фігури антигероя. Цей зсув він вважає симптомом потужнішої культурної течії, яка сягає всіх сфер життя, включаючи політику. І доказом того він вважає швидке сходження до слави і влади Д. Трампа. Виявилось, що продажі коміксів про темного персонажа Бетмена впродовж останніх десятиріч злетіли, а про Супермена – впали. У. Бейнс дає своє пояснення: “Тому що добродесні нас бісять. Вони показують нам наші недоліки. Антигерої дають нам можливість почуватися спокійніше, насолоджуватися своїми недоліками, а не розбиратися з ними. Ось чому вони нас приваблюють. Мати приклад для наслідування складно. Це тисне на нас вимогою вдосконалюватися, і цей тиск надто важкий для культури, яка мучиться над визначенням самого значення слів “вдосконалювання”, “чеснота” та “істина”. В культурі хороше життя вже не означає бути краще. Це більше про те, аби почуватися краще, про особисте задоволення. Велика філософська різниця. Саме ця зміна підготувала основу для феноменального політичного піднесення Дональда Трампа...” [17].

Хто підтримав цей зліт? “За Трампа голосував традиційний американець – житель одноповерхової Америки, середній клас, робочі, а також натуралізовані іммігранти – по ним найбільше б’є приплив нелегалів, і саме їм необхідно довести всім навколо – і в першу чергу, собі самим – свою “американськість” і патріотизм. Трампа підтримали середній і малий бізнес, євангелісти (тобто релігійна більшість) і “чайна партія” – консервативне крило республіканців, яке вирросло з руху активістів на місцях, слабко пов’язане з партійним істеблшментом. За Трампа проголосувала мовчазна більшість Америки, яка хоче жити краще” [9]. Е. Зукер додає: “Ці білі представники робітничого класу, особливо люди без вищої освіти, як чоловіки, так і жінки, масово відмовились

від своєї демократичної орієнтації. Натомість своє слово сказали виборці з сільської місцевості – громадяни, що давно почувалися непомітними для істеблішменту і забутими елітою з узбереж, нині з'явилися на дільниці у великій кількості” [5]. Глибинка – бастион традиційної американської свідомості.

Чому ж сталася масова відмова від демократичних цінностей? Х. Харе вважає: мораль, що склалася в Америці після уотергейтського скандалу, врешті решт “прокисла”, особливо для білих американців. Він пише: “Відкритість привела надто багато іммігрантів, які стали надто всюдисущими в міру того, як вони вдосконалювалися і випереджали білих американців в конкурентних сферах американського суспільства та економіки. І це не все. “Професійні політики” та їхні союзники в індустрії масової інформації та розваг змовилися обрати до Білого дому чорношкірого у 2008-му. І це вже було святотатством. А тепер вони захотіли зробити верховним головнокомандувачем жінку. Ну вже ні. Цього не можна дозволити”.

Ось ще одне пояснення: реальна нерівність жінки в традиціях американського суспільства, хоча історія боротьби за гендерну рівність прав і можливостей в цій країні є досить тривалою. Чимало жінок посідають високі посади, та сама Г. Клінтон була Державним секретарем США. На президентських виборах її підтримував великий бізнес, центральні засоби масової інформації, істеблішмент і креативний клас і всі ті, хто мав зиск від політики економічного неолібералізму. Крім них – соціальні низи, які одержали певні преференції під час президентства Б. Обами. Та ця категорія населення виявилася не надто активною в електоральному процесі, просто не взявши участь в голосуванні [9].

Програш Г. Клінтон також став результатом деяких зрушень у гендерних відносинах американського суспільства. Останніми десятиріччями, коли послабшали основи традиційної родинності, збільшилася кількість хлопчиків без батьківського виховання. Згадуючи ідею З. Фрейда стосовно того, що багато проблем дорослих походять з часів дитинства, можна припустити: це був “бунт” дорослих чоловіків проти жіночого виховання, проти жіночого “командування”.

Крім всіх інших обставин, свою негативну роль відіграв особистий фактор. Більшість авторів, які присвятили Г. Клінтон свої книги і статті, назвали головні риси її характеру: працелюбна, цілеспрямована, наполеглива, аналітична, поміркована, методична, консервативна та інколи пихата. Проте, як зазначила К. Блюменталь, вона нудна і не має харизматичного таланту надихати [39]. Чого не скажеш про її суперника, який кожним своїм виступом давав виборцям потужний оптимістичний імпульс. Мала значення манера висловлюватися. Складність Г. Клінтон – проти лаконізму Д. Трампа. Зокрема, за підрахунками фахівців, програма кандидатки від демократичної партії – 113 тисяч слів, тоді як її суперник вклався у 9 тисяч [40, с. 7]. Чоловіки взагалі схильні говорити короткими реченнями, без зайвих ускладнень.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що результати президентських виборів у США 2016 року стають вельми зрозумілими, якщо заглибитися в аналіз ментальних факторів. У кожному суспільстві існують стереотипні очікування відносно осіб, які займають певні соціальні позиції, тобто виконують певну соціальну роль. У цих очікуваннях виявляються ті чи інші риси національного характеру. Звичайно, він є складним явищем. В рамках національного характеру варто вести мову про специфічні риси верств, груп, прошарків, регіональних і професійних утворень. Адже не всі підтримали кандидатуру висуванця від республіканської партії. Після оголошення результатів пройшли масові акції протесту. Жорстко висловилося чимало

відомих осіб різних сфер діяльності, зокрема відносно того, що Д. Трамп зачепив найгіршу сторону характеру американців і виявив власні негативи. Та в політичній психології є поняття “етнофор” – індивідуальний носій в політичному процесі певної етнічної культури і національної психіки, представник етносу. За такого можна вважати 45-го президента США. Д. Трамп постійно звертався до американського національного характеру, спирався на нього, відчував зміни в ньому і використовував це усвідомлення у своїй передвиборчій кампанії. Він відчув послаблення позицій Америки в світі, проблеми в самій країні, занепокоєння громадян. Тобто, говорячи науковою мовою, його політтехнологи виходили із соціально-історичних засад, розуміли значення соціального і культурного детермінізму. Незважаючи на значну історичну заглибленість основних факторів, які формували ментальні особливості американців у минулому, можна побачити їх характерні прояви у реаліях сучасного життя. Національний характер не є застиглою конструкцією. Його концепти зазнають трансформацій, тому національний характер слід розглядати як об’єкт постійного культурного конструювання. Д. Трамп всією своєю діяльністю доклав до цього зусиль. Аналіз президентських виборів 2016 р. показує важливість вираховування ментальних факторів у діяльності політтехнологів. А для істориків важливо усвідомити важливість досліджень зв’язку національного характеру й історичної долі народу.

Список використаних джерел

1. *Девятайкина Н. И.* История ментальностей / Н. И. Девятайкина [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ronjatija.ru/node/11803>.
2. *Калакура Я.* Ментальність як концепт гуманітаристики / Ярослав Калакура // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвцев. – Вип. 19. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. – С. 373–385.
3. *Khare H.* What Trump’s Victory Says About The American Character [Online] / Harish Khare. – Available from: http://www.huffingtonpost.in/harish-khare/what-trump-s-victory-says-about-the-american-character_a_21605212.
4. *Гоган Е.* Чому саме Трамп потрапив до Білого Дому. П’ять причин [Електронний ресурс] / Ентоні Гоган. – Режим доступу: <http://nv.ua/ukr/opinion/gaughan/chomu-same-tramp-potrapi-v-bilij-dim-p-jat-prichin-264949.html>.
5. *Зуркер Е.* П’ять причин, чому Трамп переміг [Електронний ресурс] / Ентоні Зуркер. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/11/161109_trump_victory_five_reasons_or_it.
6. *Кнігге М.* Історична перемога Трампа, безпорадний Захід та багато відкритих питань [Електронний ресурс] / Міхаель Кнігге. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>.
7. *Реальные причины победы Трампа* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nk.org.ua/geopolitika/realnye-prichiny-pobedy-trampa-83652>.
8. *Чому переміг Трамп: “наукове” пояснення* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/chomu-peremig-tramp-naukove-poyasnennya>.
9. *Ланецький О.* Як і чому переміг Трамп [Електронний ресурс] / Олександр Ланецький. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1423725-yak-i-chomu-peremig-tramp>.
10. *Карпенко А.* Чому Трамп переміг? [Електронний ресурс] / Андрій Карпенко. – Режим доступу: http://kievvlst.com.ua/mind/chmu_tramp_peremg45520.
11. *Мацієвський Ю.* Чому переміг Трамп? [Електронний ресурс] / Юрій Мацієвський. – Режим доступу: https://zaxid.net/chomu_peremig_tramp_n1410937.
12. *Михайленко М.* Пять главных причин победы Дональда Трампа [Електронний ресурс] / Максим Михайленко. – Режим доступу: <http://newssky.com.ua/5-glavnyih-prichin-pobedy-donald-trampa/>.
13. *Сердюк Н.* Чому Трамп переміг на виборах [Електронний ресурс] / Наталя Сердюк. – Режим доступу: <http://obla.co.ua/news/politics/why-trump-won-the-elections>.
14. *Перемога Трампа. Прощання зі стереотипами* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/world/2016/11/10/350359_peremoga_trampa_proshchannya_zi.html.
15. *Americans have a longstanding love of magical thinking. It gave us Trump* [Online]. Available from: <https://www.vox.com/2017/9/29/16349982/americans-love-magical-thinking-it-gave-us-trump>.
16. *Burtka J. A.* Face It: Trump Is the Man in America’s Mirror / John A. Burtka [Online]. Available from: <http://www.theamericanconservative.com/articles/face-it-trump-is-the-man-in-americas-mirror>.
17. *Baines W.* The Fall of Superman and the Rise of Donald Trump. Why we’re Drawn to Antiheroes / Wesley Baines [Online]. Available from: <http://www.beliefnet.com/news/the-fall-of-superman-and-the-rise-of-donald-trump.aspx/>
18. *Gonzales R.* Trump embodies the dark side of American Exceptionalism / Ray Gonzales

[Online]. Available from: http://www.bakersfield.com/opinion/trump-embodies-the-dark-side-of-american-exceptionalism/article_d72e1f87-09dd-5ad4-a415-e0456937d9be.html. 19. *King C. I.* Americans put Trump in the Oval Office. What does that say about the country? / Colbert I. King [Online]. Available from: https://www.washingtonpost.com/opinions/americans-put-trump-in-the-oval-office-what-does-that-say-about-americans/2017/07/14/e6dd8996-67e8-11e7-a1d7-9a32c91c6f40_story.html. 20. *McAdams D. P.* The Mind of Donald Trump / Dan P. McAdams [Online]. Available from: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/06/the-mind-of-donald-trump/480771/>. 21. *Mardell M.* Trump and Obama: Two characters in search of a legacy / Mark Mardell [Online]. Available from: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-38663825>. 22. *Meeropol M.* Decline Of American Character Not To Blame / Michael Meeropol [Online]. Available from: <http://wamc.org/post/michael-meeropol-decline-american-character-not-blame>. 23. *Shaffer J.* Pulitzer-winning historian on Trump: “Character is destiny... No one should be surprised / Josh Shaffer [Online]. Available from: <http://newsobserver.com/news/politics-government/article151016877.html>. 24. *Flattum J.* Trump Defiles American National Character / Jerry Flattum [Online]. Available from: <https://www.linkedin.com/pulse/trump-defiles-americas-national-character-jerry-flattum>. 25. *Fleming M.* Donald Trump: An over-the-top American character / Michael Fleming [Online]. Available from: www.delawareonline.com/story/opinion/contributors/2015/08/24/donald-trump-top-american-character/32280723/. 26. *Henderson St.* American character can survive Trump / Stephen Henderson [Online]. Available from: <http://www.freep.com/story/opinion/columnists/stephen-henderson/2017/07/02/trump-american-values/442086001/>. 27. *Huer J.* Donald Trump: Made in the USA. Chapter Eleven. The American Character / Jon Huer. – Lanham – Boulder – New-York – Toronto – Plymouth UK: Hamilton Books, 2017. – 206 p. 28. *Готовкіна Л. Д.* Національний характер: проблема дефініції поняття / Л. Д. Готовкіна // Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”. – Острого: Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2008. – Вип. 11. – С. 45–55. 29. *Лернер М.* Развитие цивилизации в Америке. Образ жизни и мысли в Соединенных Штатах сегодня / Макс Лернер / Пер. с англ. В. Борисова, И. Дорониной, А. Кабалкина, М. Липман, А. Ракина – В 2 тт. – Т. 1. – М.: Радуга, 1992. – 671 с. 30. *Кон И.* К проблеме национального характера // История и психология. – М.: Наука, 1971 [Электронный ресурс] / Игорь Кон. – Режим доступа: http://scepis.net/library/id_903.html. 31. *Токвиль А.* де Демократия в Америке / Алексис де Токвиль / Пер. с фр. / Предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М.: Прогресс, 1992. – 554 с. 32. *Вибори президента США: як сталося неймовірно, і чого очікувати Україні?* [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/vibori-prezidenta-ssha-yak-stalosya-neymovirne-i-chogo-ochikuvati-ukrayini_.html. 33. *Дубовик-Рохова А.* Чому переміг Трамп: “наукове пояснення” / Алла Дубовик-Рохова // День – 2016. – 10 листопада. 34. *Trump’s Gettysburg speech* – Oct. 22, 2016. [Online]. Available from: <http://educate-yourself.org/cn/Trump-Gettysburg-Speech-Full-Text24oct16.shtml>. 35. *Втома* від нерішучості: Огризко назвав головну помилку Клінтон, через яку переміг Трамп [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://patrioty.org.ua/other/vtoma-vid-nerishuchosti-ohryzko-nazvav-holovnu-pomyilku-klinton-cherez-iaku-peremih-tramp-141154.html>. 36. *Donald Trump is the logical outcome of America’s fascination with irrationality* [Online]. Available from: <http://www.cbc.ca/radio/thesundayedition/the-sunday-edition-october-1-2017-1.4311896/donald-trump-is-the-logical-outcome-of-americas-fascination-with-irrationality-1.4311993>. 37. *Shaffer J.* Pulitzer-winning historian on Trump: “Character is destiny... No one should be surprised / Josh Shaffer [Online]. Available from: <http://www.newsobserver.com/news/politicsgovernment/article151016877.html>. 38. *Трамп* потратил на предвыборную кампанию в два раза меньше Клинтона [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://biz.censor.net.ua/news/3014860/klinton_potratila_na_predvybotnyuyu_kampaniyu_v_dva_raza_bolshe_trampa. 39. *Гіларі* Клінтон: складна, раціональна та нуднувата [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>. 40. *Абдуллин Р.* Два кандидата, два мира: Что предлагают американцам Дональд Трамп и Хиллари Клинтоны? / Ренат Абдуллин // Медиа курьер в Украине. – 2016. – 14–20 сентября 2016.

Татьяна Орлова

ПРЕЗИДЕНТСКИЕ ВЫБОРЫ 2016 ГОДА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ИСТОРИИ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ

В статье показывается важность учета психологического фактора в политическом процессе на основе анализа влияния особенностей американского национального характера на ход президентской избирательной кампании 2016 года, что объясняет причины неожиданной для большинства обозревателей победы Дональда Трампа.

Ключевые слова: ментальность, национальный характер, президент, выборы, Соединенные Штаты Америки.

Tetiana Orlova

**US PRESIDENTIAL ELECTIONS 2016 FROM THE POINT OF THE HISTORY
OF MENTALITIES**

The article demonstrates the importance of accounting the psychological factor in the political process, concluding from the analysis of the influence of the specificity of American national character on the process of 2016 presidential elections, that explains the reasons of Donald Trump's victory that came unexpected to many political observers.

Keywords: mentality, national character, President, elections, the United States of America.